

ՌՈՒԲԵՆ ԱՂՈՒԶՈՒՄՏՅԱԼ
ՄԱՐԻՆԵ ՊԵՏՐՈՍՅԱԼ

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ
ՕԺՏՎԱԾ ԵՐԵՆԱԼՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՍԱԼ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Օժտված երեխաների բացահայտումը, կրթությունը, ուսուցման մեթոդների մշակումը, համապատասխան մանկավարժական կադրերի պատրաստումը և այս ուղղություններով գիտահետազոտական աշխատանքները վաղուց անհրաժեշտություն են դարձել:

Օժտվածության խնդիրը և թե ինչ գործոններով է այն պայմանավորված, վաղուց է հետաքրքրում հետազոտողներին: Այս խնդրին առնչվելիս առաջնային է դառնում այն հարցը, թե ինչ է իրենից ներկայացնում օժտվածությունն: Օժտվածության հաճախ նշվող բնութագրականներից են իմացական ակտիվության և հետաքրքրասիրության անսովոր վաղ դրսևորումները, մտավոր օպերացիաների արագ և ճշգրիտ կատարումը՝ պայմանավորված ուշադրության կայունությամբ և օպերատիվ հիշողությամբ, տրամաբանական մտածողության ձևավորվածությամբ, ակտիվ բառապաշարի հարստությամբ, բառային ասոցիացիաների արագությամբ, յուրօրինակությամբ, խնդիրների լուծմանը ստեղծագործական մոտեցման ակտիվ դիրքորոշմամբ, ստեղծագործական մտածողության և երևակայության զարգացման մակարդակով, սովորել կարողանալու համար անհրաժեշտ գործոնների տիրապետմամբ:

Օժտվածությունն հասկացության մեջ կարևոր տեղ է զբաղում միակողմանի օժտվածությունը, երբ մտավոր ընդունակությունների կառուցվածքում կան տարբերություններ, այսինքն՝ որոշ ընդունակություններ զարգացած են բացառիկ ձևով, չնայած, որ մյուսները միջինից ցածր մակարդակի են: Միակողմանի օժտվածությունը հաճախ նույնացնում են

հատուկ մտավոր ընդունակությունների հետ. բայց իրականում միակողմանիությունը նշանակում է աններդաշնակություն ընդունակությունների միջև, այսինքն՝ մարդու որոշ ընդունակություններ չեն համապատասխանում տարիքային նորմային: Եթե տվյալ աշակերտը երաժշտական բարձր ընդունակություններ ունի, չի նշանակում, թե նրա մյուս ընդունակությունները զարգացած չեն: Որպես կանոն, հատուկ ընդունակությունները զարգանում են բավականին զարգացած ընդունակությունների ֆոնի վրա: Միակողմանի օժտվածությունը ուսումնական գործընթացի միակողմանի ուղղվածության հնարավոր հետևանքներից մեկն է հանդիսանում:

Տարբերակում են օժտվածության մի քանի տիպեր՝ հոգեշարժողական, ինտելեկտուալ, ստեղծագործական, ակադեմիական, սոցիալական և հոգևոր:

« Օժտվածություն » տերմինը ունի բավականին շատ հոմանիշներ՝ մտավոր ընդունակություններ, ինտելեկտ, ինտելեկտուալ ընդունակություններ, իմացական ընդունակություններ, մտավոր զարգացածության բարձր մակարդակ և այլն: Մտցնելով օժտված երեխաներ հասկացության մեջ մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ բնորոշումը, անհրաժեշտ է պարզաբանել, թե ինչ է նշանակում «բարձր»: Ընդունված տեսակետ է, որ բարձր մակարդակը որոշվում է համապատասխան տարիքային նորմի միջոցով, իսկ դրա համար ցուցանիշ է հանդիսանում տվյալ տարիքային խումբը: Բոլոր երեխաները իրենց ֆիզիկական և մտավոր զարգացման ընթացքում անցնում են զարգացման նույն հաջորդական փուլերով: Զարգացման նույն հաջորդականությունը տարբեր երեխաներ անցնում են տարբեր արագությամբ և հաջորդ փուլին հասնում են տարբեր տարիքներում: Մտավոր զարգացման մակարդակը անվանում են մտավոր տարիք և, հաճախ նույն անձնագրային տարիքը ունեցող երեխաները մտավոր տարիքով խիստ տարբերվում են իրարից: Վերջիններիս ընդունված է անվանել մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երեխաներ: Չնույնացնելով մտավոր զարգացման բարձր մակարդակը օժտվածության / որն ավելի լայն հասկացություն է / հետ, հարկ է նշել, որ հասակակիցներից մտավոր տարիքով առաջ անցնելը, տարբերվելը առավել բնութագրական է օժտված երեխաների համար :

Օժտվածության ախտորոշման արդյունավետությունը պայմանավորվում է հոգեբանական գրականության մեջ հայտնի մոտեցումների ընտրությամբ: Այսպես, կողմնորոշիչ կարող է լինել « օժտվածության » ֆենոմենի սահմանման ընտրությունը, տարբեր տարիքներում օժտվածության քանակական և որակական բնութագրականների / տեսակը, զարգացման մակարդակը և այլն / որոշման հնարավորությունը, հասարակության տարբեր խավերի և ազգային փոքրամասնությունների մոտ օժտվածության առանձնահատկությունների բացահայտումը, սոցիալական պայմանների դիտարկումը և այլն:

Թեստերը այն հիմնական միջոցներն են, որոնք կիրառվում են օժտվածության բացահայտման համար: Պահանջները, որոնք առաջադրվում են այդ թեստերին, հետևյալներն են. ստանդարտիզացիան՝ անցկացման և արդյունքների գնահատման հաստատված միօրինակությունը, հուսալիությունը՝ միևնույն փորձարկվողների հետ թեստի կրկնակի անցկացման ժամանակ արդյունքների կայունությունը, վալիդությունը՝ պիտանելիությունն է այն որակի չափման համար, ինչի համար նախատեսված է թեստը: Ըստ օժտվածության տեսակների էլ առանձնացնում են այն թեստերը, որոնք չափում են այս կամ այն որակը:

Անանիա Շիրակացու անվան Ճեմարան - գիտակրթական համալիրի նպատակն է մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երեխաների կրթության կազմակերպումը: Դիմորդները Ճեմարան ընդունվում են առարկայական քննությունների արդյունքների հիման վրա և, քանի որ գիտելիքները ոչ միշտ է, որ կարող են լինել մտավոր ընդունակությունների բացահայտման չափանիշ, անհրաժեշտություն է գիտելիքների ստուգմանը զուգահեռ կիրառել այնպիսի մեթոդներ, որոնք կբացահայտեն մտավոր ընդունակությունները՝ նույնպես:

Նպատակ ունենալով բացահայտել, թե որքանով հոգեբանական մեթոդները կարող են նպաստել մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երեխաների ընտրությանը, ինչպես նաև՝ նրանց հոգեբանական առանձնահատկությունների լիարժեք բացահայտման համար մեթոդիկաների ճիշտ ընտրության միտումով 1998թ.-ին Ճեմարանի դիմորդների հետ

անցկացվել է հոգեբանական թեստավորում / հոգեբանական թեստավորում ճեմարանի դիմորդների հետ անցկացվում է յուրաքանչյուր տարի, սկսած 1998թ-ից, ընդունելության քննություններից առաջ, այդ արդյունքները որևէ կերպ չեն ազդում ընդունելության վրա և միայն հետապնդում են հետազոտական նպատակ /:

Թեստավորումն անցկացնելուց առաջ մանրամասնորեն ուսումնասիրվել են այդ մեթոդիկաների կիրառման արտասահմանյան և նախկին ԱՊՀ երկրների փորձը: Ընտրվել և անցկացվել են 3 թեստեր, որոնք փորձարկվել են ճեմարանում սովորող սաներին թեստավորելու միջոցով:

Կիրառվել է Քետտելի մշակույթից անկախ ինտելեկտի թեստը, որի արդյունքները բերվում են մտավոր զարգացման գործակցին՝ կամ ինտելեկտի գործակցին / IQ-ին /: Թեստի ընտրության ժամանակ հաշվի է առնվել կիրառելիությունը տարբեր մշակույթներում: Ճեմարանի սաների մտավոր զարգացման գործակցի միջին արժեքը բացահայտելու նպատակով կատարվել է հետազոտություն:

Գնահատման նպատակով կիրառվել է Քետտելի անձնային որակների 16 գործոնների թեստը: Թեստը տեղայնացվել է կրկնակի թարգմանության միջոցով: Հետագա տեղայնացումը կկատարվի արդեն թեստավորման արդյունքում ստացված տվյալների հիման վրա:

Կիրառվել է նաև « Ինտելեկտուալ լաբիլության թեստը », որը բացահայտում է ուշադրության տեղափոխելիության առանձնահատկությունները:

Ըստ որոշ աղբյուրների, որտեղ տրված է մանրամասն վերլուծություն, մտավոր զարգացման մակարդակի հետևյալ սահմաններն են ներկայացված, որն էլ մեր կողմից ընդունվել է որպես սկզբնական ելակետ :

Եթե $IQ = 100$, համարվում է , որ մտավոր զարգացումը /մտավոր տարիքը/ համապատասխանում է անձնագրային տարիքին, եթե $IQ < 100$, երեխայի մտավոր զարգացումը ետ է մնում իր տարիքից, եթե $IQ > 100$, մտավոր տարիքը գերազանցում է անձնագրային տարիքին:

Օժտված, այսինքն մեզ համար մտավոր զարգացածության շատ բարձր մակարդակ ունեցող համարվում է, ըստ մի աղբյուրի 120 և ավելի, ըստ մեկ այլ

արդյուրի 130 և ավելի IQ ունեցողը, 160 և ավելի IQ ունեցողները համարվում են բարձր օժտվածությամբ երեխաներ / 7 /:

Ճեմարանի սաների համար մտավոր զարգացման գործակցի միջին արժեքը որոշելու համար կատարվել է հետևյալ հետազոտությունը: Ճեմարանի 1- 4-րդ կուրսերի սաների հետ անցկացվել է հոգեբանական թեստավորում՝ Քետտելի մշակույթից անկախ ինտելեկտի թեստի միջոցով, որոշվել է մտավոր զարգացման գործակիցը / IQ/: Որից հետո հաշվարկվել է IQ-ի միջին քառակուսային շեղումը: Որոշվել է մտավոր զարգացման գործակցի միջին արժեքը /IQ/, որը մոտավորապես հավասար է 101: Ընդունված թույլատրելի տատանման սահմանները ավելացնելուց հետո ստացվել է, որ ճեմարանականների միջին IQ-ն տատանվում է 95-105 սահմաններում, որն առայժմ կիրառվում է որպես միջինին համապատասխանող ցուցանիշ: Ըստ դրա, պայմանականորեն կատարվել է հետևյալ բաժանումը՝ 105-110 IQ՝ միջինից բարձր մտավոր զարգացման մակարդակ ունեցողներ, 110-120 IQ՝ մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցողներ, 120 IQ և ավելի՝ մտավոր զարգացման շատ բարձր մակարդակ ունեցողներ կամ օժտված երեխաներ:

IQ- ի այս բաժանումն էլ ընդունվել է որպես կողմնորոշող գործոն՝ դիմորդների թեստային արդյունքների վերլուծության ժամանակ:

Կատարվել է համեմատական վերլուծություն բնագիտական և հումանիտար հոսքերի դիմորդների մտավոր զարգացման գործակիցների միջև, ինչպես նաև բոլոր դիմորդների համար՝ մտավոր զարգացման գործակցի և ընդունելության քննությունների ցուցանիշների միջև:

Ըստ վերը նշված պայմանականորեն ընտրված մտավոր զարգացման գործակցի միջին արժեքի, կատարված համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ / 110 - 120 IQ / ունեցող երեխաների 100 տոկոսը ընդունվել են:

Դիմորդների մեջ չեն եղել 120 և ավելի IQ ունեցողներ, այսինքն մտավոր զարգացման շատ բարձր մակարդակ ունեցող երեխաներ:

105-110 IQ ունեցող / այսինքն մտավոր զարգացման միջինից բարձր մակարդակ ունեցող / դիմորդների 83,3 տոկոսն է ընդունվել: 95-105 IQ ունեցող / մտավոր զարգացման միջին մակարդակ / դիմորդների 53,6 տոկոսն է ընդունվել ճեմարան: 95-ից ցածր IQ ունեցող / մտավոր զարգացման միջինից ցածր մակարդակ / դիմորդների 43,4 տոկոսն է ընդունվել:

Ստացված արդյունքները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ, ըստ թեստային արդյունքների, մտավոր զարգացման միջինից բարձր և բարձր գործակից ունեցող երեխաները ընդունելության ժամանակ ցուցաբերել են բարձր ցուցանիշներ և, որքան ցածր է գործակիցը, այնքան աստիճանաբար իջնում է ընդունվածների քանակը:

Յուրմանիտար և բնագիտական հոսքերի դիմորդների մոտ մտավոր զարգացման գործակիցների տարբերություններ չեն եղել:

Ընդունելության քննությունների ցուցանիշների հետ համեմատական վերլուծությունը թույլ է տալիս ենթադրելու, որ ընտրված թեստերը կարելի է որպես լրացուցիչ կողմնորոշող գործոն կիրառել ընդունելության ժամանակ, ինչպես նաև ստացված բարձր արդյունքները հիմք համարել:

Կարևոր է ընդունելության ժամանակ հատուկ ուշադրություն դարձնել 110-ից բարձր IQ ունեցող երեխաներին: Ինչպես նաև մշակել միջոցառումներ՝ 105-110 IQ ունեցող երեխաների համար, որոնք չեն անցնում ընդունելության մրցույթով:

Յետագայում անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել ստեղծագործական ունակությունը որոշող թեստերի համակարգ մշակելու վրա: Օժտվածության ստեղծագործական ունակության գործոնի չափումը դժվարագույններից է: Խնդիրը նրանումն է, որ կրեատիվությունը հնարավոր չէ չափել սովորական միջոցներով, համեմատելով անհատական ցուցանիշը՝ համպատասխան տարիքային նորմին: Քանի որ ստեղծագործական գործընթացի անհատական էությունը ենթադրում է սովորականի սահմաններից անցում, ոչ թե մեկ, այլ մի քանի պատասխաններ, որոնցից յուրաքանչյուրն էլ յուրովի հանդիսանում է «ճիշտ»: Այս հանգամանքը, իհարկե բացառում է որևէ չափանիշի /նորմի/ ստեղծման հնարավորություն: Այդ իսկ պատճառով էլ, բոլոր հայտնի թեստերը գործնականորեն չեն պարունակում ստեղծագործական առաջադրանքներ և

հետևաբար չեն տալիս օժտված երեխայի ստեղծագործական ունակության բավարար բնութագրականը: Չենց այսհանգամանքն էլ անհնար դարձրեց վերը նշված հետազոտության ժամանակ բացահայտել ստեղծագործական ունակությունները:

1998թ.-ին թեստավորվել են նաև ճեմարանում սովորող 183 սաներից 125-ը, որոնք սովորում են 1-3-րդ կուրսերում: Չետազոտության նպատակն էր բացահայտել սաների հոգեբանական առանձնահատկությունները, մտավոր զարգացման մակարդակը ըստ մտավոր զարգացման գործակցի՝ IQ-ի և ինտելեկտուալ լաբիլությանը, խնդիր ունենալով համեմատական վերլուծություն անցկացնել վերը նշված գործոնների և առաջադիմության հետ, բացահայտել այն գործոնները, որոնք խանգարում են մտավոր զարգացմանը ուսումնական գործընթացում, փորձել շտկել դրանք և նպաստել ընդունակությունների լիարժեք բացահայտմանն ու զարգացմանը, ուսուցման առավել արդյունավետ կազմակերպմանը:

Արդյունքները վերլուծվել են երկու կերպ՝ ըստ IQ-ի / մտավոր զարգացման մակարդակի / , ըստ առաջադիմության ցուցանիշների: Չամեմատական վերլուծություն է կատարվել նաև բարձր առաջադիմության և IQ գործակիցների միջև::

Ստացված արդյունքների վերլուծությունը, ըստ վերը նշված չափանիշների ցույց է տվել, որ ճեմարանականների 2.4 % -ը միայն ունեն մտավոր զարգացման շատ բարձր մակարդակ: 11.2% - ը ունեն մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ, 13.6 % -ը՝ միջինից բարձր մակարդակ:

Առանձնացվել են 80 և ավելի տոկոս առաջադիմություն ունեցող երեխաները, դիտարկվել են նրանց IQ-ի չափանիշները: Ըստ ստացված արդյունքների կարելի է անել հետևություններ, որ 80 տոկոսից բարձր առաջադիմություն ունեցող երեխաները ունեն մտավոր զարգացման միջին և բարձր մակարդակ / 95-122 IQ / , իսկ բարձր IQ ունեցող սաները համապատասխան բարձր առաջադիմություն չեն ցուցաբերում:

Անհրաժեշտ է կատարել նաև սաների անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունների ուսումնասիրություն և արդյունքների համադրություն թեստային արդյունքների հետ, մանրամասն ուսումնասիրելով

ուսուցման գործընթացը. գտնել բարձր մտավոր զարգացման մակարդակ ունեցող երեխաների ցածր առաջադիմության պատճառը և փորձել հարթահարել դրանք:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ առաջադիմությունը ոչ միշտ է, որ մտավոր զարգացման բարձր մակարդակի չափանիշ է, օժտված երեխաների հետ աշխատանքում անհրաժեշտ է ուսուցումը կազմակերպել անհատական ծրագրերով:

Պետք է դիտարկել նաև միակողմանի օժտվածության հարցը, որը կարող է որոշ երեխաների ցածր առաջադիմության պատճառը լինել, նման երեխաներին օգնել հարթահարելու որոշ առարկաների հետ կապված դժվարությունները: Միջինից ցածր IQ ունեցող երեխաներին ընդգրկել հատուկ խմբերում և մտավոր զարգացման մակարդակը բարձրացնելու նպատակով հատուկ միջոցառումներ ձեռնարկել:

Ինտելեկտի գործակցով երեխաների մտավոր զարգացման վերաբերյալ կողմնորոշումը կարևոր է, բայց ունի իր թերի կողմերը և երեխաների օժտվածության բացահայտման խնդիրներում միանշանակորեն դրանով առաջնորդվելիս կարելի է սխալվել, մասնավորապես, եթե հաշվի առնենք մտավոր զարգացման հնարավոր անհավասարաչափությունը, միակողմանի օժտվածությունը, ստեղծագործական ուղղվածությունը / կրեատիվությունը / և այլն:

Որպեսզի պարզենք, թե որքանով է ճեմարանում ուսուցումը նպաստում երեխաների մտավոր զարգացման մակարդակի բարձրացմանը, կատարվել է հետազոտություն: Թեստավորվել են ճեմարանի 1-ին կուրսի 19 աշակերտ ըստ Ռավենի մշակույթից անկախ ինտելեկտի թեստի: Նույն աշակերտների խումբը թեստավորվել է նաև 4-րդ կուրսում:

Ըստ թեստի 1-3 բալլը դեֆեկտային ընդունակություններն են / պաթոլոգիա/, 4-8՝ միջինից ցածր ընդունակություններ, 9-15՝ միջին, 16-18 միջինից բարձր, 19-20՝ հատուկ զարգացած ընդունակություններն են:

Թեստավորման արդյունքները հետևյալն են. 1-ին կուրսում միջին ինտելեկտը ստացվել է 13,6, 4-րդ կուրսում՝ 15, 8: Ինտելեկտի աճը կազմում է 2.2 բալլ և փոքր տարբերությամբ միջինից անցել է միջինից բարձր սահմանին:

Վերը նշվածը բույլ է տալիս ենթադրելու, որ հոգեբանական մեթոդների կիրառումը մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երեխաների ընտրության, ինչպես նաև ուսուցման կազմակերպման հարցում կարող է մեծ նշանակություն ունենալ: Անհրաժեշտ է մշակել, տեղայնացնել հոգեբանական մեթոդիկաների փաթեթ, որը հնրավորություն կտա բացահայտել տարբեր ընդունակությունների զարգացման մակարդակը, դրանց ուղղվածությունը: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել օժտված երեխաների արդեն ձևավորված ընդունակությունները, ընտրել համապատասխան ուսուցման եղանակներ: Առաջին հերթին սրան կարելի է հասնել ուսուցման տարբերակված, առանձին դեպքերում նաև՝ անհատական ծրագրերի միջոցով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Анастаси А. Психологическое тестирование, М-1982.
2. Артемьева Ф. И. Методологический аспект проблемы способностей, М-1977.
3. Бурлачук А. Р. , Морозов С. М. Словарь — справочник по психологической диагностики , Киев —1989.
4. Вопросы психологии способностей. Под ред. В. А. Крутецкого, М-1973.
5. Гильбух Ю. З. Внимание : одаренные дети, М-1991.
6. Общая психодиагностика. Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина.
7. Психология одаренности детей и подростков. Под ред. И. С. Лейтеса, М- 1996.
8. Платонов К.К. Проблемы способностей, М-1973.